

“İQTİSADI İSLAHATLAR” elmi-analitik jurnal

TEXNİKİ TƏNZİMLƏMƏ SİSTEMİ: İQTİSADI TƏSİR EFEKTLƏRİ VƏ PERSPEKTİV İNKİŞAF MEYİLLƏRİ

 № 1 (2)

Nurlan HACIZADƏ,
Dissertant,
İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutu
“Azərbaycan Standartlaşdırma İnstitutu”,
şöbə müdiri

Texniki tənzimləmə sistemi: İqtisadi təsir effektləri və perspektiv inkişaf meyilləri

Nurlan HACIZADƏ,
Dissertant, İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutu
“Azərbaycan Standartlaşdırma İnstitutu”, şöbə müdiri

XÜLASƏ

Qlobal çağırışların təsiri nəticəsində iqtisadi inkişafa təkan verən müasir alət və vasitələr sırasında yer alan texniki tənzimləmə sisteminin rolu və əhəmiyyəti daha da artmaqdadır. Reallıq belədir ki, səmərəli texniki tənzimləmə tarif tənzimləməsindən daha çox həcmdə ÜDM-in artımını təmin edir. Bunu nəzərə alaraq, aparıcı inkişaf etmiş dövlətlər özünün texniki tənzimləmə institutunu yaradır, optimallaşdıraraq inkişaf etdirirlər. Texniki tənzimləmə institutunun Azərbaycan Respublikasında da qəti formalaşdırılması bir dövlət prioriteti olaraq qarşıda durur. Bu istiqamətdə müvafiq normativ-hüquqi bazanın yaradılmasına baxmayaraq, ayrı-ayrı sahələrdə bir tənzimləyici mexanizm olan texniki rəqlamentlərin də hazırlanması mərhələsinə geniş keçid edilməlidir. Bütün bunları əsas götürərək, məqalədə texniki tənzimləmə institutunun mahiyyətinin, keyfiyyət xarakteristikasının verilməsi, bu sferada xarici ölkələrin qanunvericilik təcrübəsinin tədqiqi, həmçinin Azərbaycanda da texniki tənzimləmənin institusional sisteminin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi istiqamətində təhlil və araşdırmalar öz əksini tapmış və müvafiq təkliflər irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *iqtisadi inkişaf, texniki tənzimləmə, standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma, uyğunluğun qiymətləndirilməsi.*

GİRİŞ

Bazar tənzimləməsi müxtəlif vasitələri özündə ehtiva edir. Bu sırada yeni institusional təsisat olaraq texniki tənzimləmə sistemi çıxış edir. Onun aksioloji əsasını milli bazarın dünya təsərrüfat sisteminə maksimum inteqrasiyasında məhsullara qoyulan məcburi təhlükəsizlik tələblərinin beynəlxalq norma və qaydalara uyğunlaşdırılmasının təmin edilməsi dayanır. Bu dayanış isə nəticə etibarlı ilə dövlətin iqtisadi artımı ilə müşayiət olunur.

Texniki tənzimləmə xüsusi bir mexanizm kimi iqtisadi inkişafın yeni mərhələsində dövlət siyasətinin qloballaşan tələblər əsasında formalaşdırılması və reallaşdırılması üçün müasir alət və vasitələri birləşdirir. O, beynəlxalq və yerli bazarda təhlükəli məhsulların və falsifikatların meydana çıxmasını istisna etməyə imkan verən məcburi bir funksiya daşıyır. Texniki tənzimləmə bununla yanaşı, həm də xüsusi bir təhlükəsizlik sistemi yaradır. Beynəlxalq təcrübə də göstərir ki, bu mexanizmin tətbiqi ilə həyata keçirilən tədbirlər tarif tənzimləməsindən daha çox həcmdə Ümum Daxili Məhsul - ÜDM-in artımını təmin edir. Bundan irəli gələrək, aparıcı inkişaf etmiş dövlətlər özünün texniki tənzimləmə institutunu yaradır və optimallaşdırır, habelə ondan yerli bazar sferası ilə yanaşı, həm də xarici iqtisadi əlaqələrdə tələblər sisteminin mühüm elementlərindən biri kimi istifadə edirlər.

Texniki tənzimləmə institutunun Azərbaycan Respublikasında da hərtərəfli bərqərar olmasına aktual məsələ olaraq dövlətin prioritet vəzifəsi kimi baxılır. Bu həm də onunla əsaslandırılır ki, texniki tənzimləmənin ölkədə institusional olaraq qəti formalaşdırılması, beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşma əsasında iqtisadiyyatın daha səmərəli və intensiv inkişafına, xüsusən də aparılan islahatların nəticəliyinin artırılmasına təkan verəcəkdir. Bu baxımdan da, məqalədə texniki tənzimləmə institutunun mahiyyəti və keyfiyyət xarakteristikası, bu sferada xarici ölkələrdə təşəkkül tapan müvafiq qanunvericilik təcrübəsinin rolu və əhəmiyyətinin tədqiqi ilə yanaşı, həmçinin Azərbaycan Respublikasında da texniki tənzimləmənin institusional

sisteminin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və onun təkmilləşdirilməsi istiqamətində təhlil və qiymətləndirmələr öz əksini tapmışdır.

TEXNİKİ TƏNZİMLƏMƏ İNSTİTUTUNUN MAHIYYƏTİ VƏ KEYFİYYƏT XARAKTERİSTİKASI

Texniki tənzimləmə insitutunu struktur və mahiyyət etibarilə kompleks və sistemli xarakter daşıyır. Bu təsisat məhsul təhlükəsizliyi tələblərinə və ona aid olan proseslərə, həmçinin məhsulun təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və təsdiq olunmasının üsul və vasitələrinin seçilməsinə icazə verilməsində və eyni zamanda istehsalçılara qadağaların müəyyən edilməsində iştirakına dair normativ aktları özündə birləşdirir. Ona həmçinin dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin məqsədlərinin həyata keçirilməsi üçün hüquqi alətlərdən istifadə edilməsini nəzərdə tutan dövlət tənzimləməsinin bir növü olaraq da baxılmalıdır. Ümumi qiymətləndirmədə texniki tənzimləməyə məhsula olan məcburi tələblərin müəyyən edilməsi, tətbiqi və icrası sahəsində prosesləri, bu tələblərin könüllülük əsasında tətbiqi və nəhayət uyğunluğun qiymətləndirilməsi üzrə iqtisadi, texniki və hüquqi münasibətləri birləşdirən bir sistem kimi yanaşılmalıdır. Göstərilən bu üç elementin birincisi məhsullar üçün texniki rəqlamentlərin qəbulu və tətbiqi yolu, ikincisi standartlaşdırma, üçüncü isə sertifikatlaşdırma və uyğunluq bəyannaməsi verilməklə uyğunluğun qiymətləndirilməsi yolu ilə həyata keçirilir.

Texniki rəqlament (technical regulations) hər hansı bir məhsulun (əmtəənin) xüsusiyyətlərini və ya onunla əlaqədar inzibati müddəalar da daxil olmaqla istehsal prosesləri və metodlarını əhatə edən, icrası məcburi olan sənəddir. O, həmçinin terminologiya, simvollar, qablaşdırma, markalama və ya etiketləmə tələblərini də əhatə edə və ya tamamilə bu məsələlərə həsr oluna bilər. Texniki rəqlamenti mütləq olaraq “standartlaşdırma” (standardization) və “standart” (standard) anlayışlarından fərqləndirmək gərəklidir. Belə ki, standartlaşdırma ayrı-ayrı məmulatların, xammalın, cihazların, müəyyən proseslərin və s. keyfiyyətinin artırılması, istehsalın sadələşdirilməsi və detallarının qarşılıqlı dəyişdirilməsinin yüngülləşdirilməsinin tələb və normalarının müəyyən edilməsindən, habelə obyektlərin təhlükəsizliyinin və keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəlmiş, kütləvi və təkrar istifadə üçün nəzərdə tutulan normativ sənədlərin hazırlanması, qəbulu və tətbiqindən ibarət fəaliyyətdir. Onun əsas vəzifəsi eyni məhsullar üçün vahid normanı müəyyən etmək, nəticədə isə konkret obyektlər üzrə normativ-texniki sənəd - standartlar yaratmaqdır.

Texniki rəqlamenti “texnoloji rəqlament”dən də ayırmaq gərəkdir. Belə ki, texnoloji rəqlamentləri sadə anlaşılan yanaşmada əmək və texnoloji prosesin xəritəsi kimi mülahizə etmək olar. Bu sistemdə nəyin hara və necə hərəkət etdiyi göstərilir. Texnoloji rəqlamentləri əvvəllər texnoloji proseslər də adlandırırdılar. Texnoloji rəqlamentin özünə gəldikdə isə vurğulanmalıdır ki, o, normativ tələblərə cavab verən, texnoloji rejimi təsbit edən, texnoloji proses əməliyyatlarının aparılma qaydasını müəyyənləşdirən və habelə tələb olunan keyfiyyətdə məhsulların buraxılması və istehsalın istismarı üçün şəraitin təmin edən sənəd, normativ toplu olaraq çıxış edir. Bundan əlavə, həmin sənəddə işçilər və ətraf mühitin mühafizəsi üçün təhlükəsizlik tədbirləri nəzərdə tutulur. Texniki rəqlamentlə texnoloji rəqlament fərqliliyini daha kəskin müəyyən etmək üçün həm də texnoloji rəqlamentin növləri, bölmələri və digər rekvizitləri barədə də məsələlərə baxılmalıdır.

Uyğunluğun qiymətləndirilməsinə (conformity assessment) gəldikdə isə qeyd olunmalıdır ki, bu normativ sənədlərlə müəyyən edilmiş tələblərin (standartların, texniki rəqlamentlərin və şərtlərin) və ya sifarişçinin qiymətləndirmə obyektinə bildirdiyi tələblərin yerinə yetirilməsinin sübutunu özündə əks etdirir. Uyğunluğun qiymətləndirilməsinin nəticəsinə obyektin uyğun olduğunu və həmişə müəyyən edilmiş tələblərə cavab verəcəyinə dair ciddi sübut kimi yanaşılmalıdır. Uyğunluğun nümayişi tələb və imkanlardan asılı olaraq müxtəlif dərəcədə düzgün və inandırıcı şəkildə həyata keçirilə bilər. Uyğunluğun qiymətləndirilməsi üç funksiyanın ardıcılığı kimi nəzərdən keçirilməlidir: “seçim” (selection), “təyinetmə” (determination) və “uyğunluğun yoxlanılması və təsdiq edilməsi” (review and attestation). Bu məsələ həllini

akkreditasiya sistemi ilə tapır. Akkreditasiya (accreditation) obyektin müəyyən edilmiş meyarlara və göstəricilərə (standarta) uyğunluğunu rəsmi təsdiqləmə prosedurudur [12, 15].

Beləliklə, vurğulanmalıdır ki, müasir sivilizasiya tələbləri baxımında texniki tənzimləmə institutunun effektləri böyükdür. Onun tətbiqi ilə bir tərəfdən bazarda təhlükəli məhsulların meydana gəlməsinin qarşısı alınır, digər tərəfdən isə istehsalçılar üçün inzibati maneələr minimuma endirilir və nəhayət o, iqtisadi inkişafa zəmin olur. Bu sırada texniki tənzimləmənin həm də ümumi dövlət tənzimləməsinin tərkib hissəsi kimi çıxış etməsi də vurğulanmalıdır. Buna görə də, bu və ya digər əhatəli çevrədən iqtisadi ədəbiyyatlarda vətəndaşların sağlamlığının, təhlükəsizliyinin və ətraf mühitin qorunması məqsədi daşıyan sosial tənzimləmə anlayışı da texniki tənzimləmə anlayışına yaxın hesab edilməkdədir.

Texniki tənzimləmə bu keyfiyyət üstünlükləri ilə yanaşı, həm də aktiv rəqabət mühitinin yaradılmasını və innovasiyaların tətbiqini də ehtiva edərək, dövlət sosial-iqtisadi siyasətinin, o cümlədən sənaye strategiyasının həyata keçirilməsi üçün təsirli şəraitin formalaşdırılmasını təmin edir. O, eyni zamanda daxili və xarici ticarətdə haqsız maneələri aradan qaldıraraq, bu əsasda investisiya həcmlərinin artırılmasının əsas amillərindən birinə çevrilir. Bütün bunlarla yanaşı, müasir dünya təcrübəsi göstərir ki, texniki tənzimləmə sahəsindəki səylər ÜDM-in tarif tənzimləməsi sahəsindəki fəaliyyətlərindən daha çox artım verir.

TEXNİKİ TƏNZİMLƏMƏ SFARASINDA XARİCİ ÖLKƏLƏRİN QANUNVERİCİLİK TƏCRÜBƏSİ

Texniki tənzimləmə hazırkı məqamda qabaqcıl xarici ölkələrin qanunvericiliyində ən dinamik inkişaf edən istiqamətlərdən biridir. Ayrı-ayrı ölkələrin hər birində hüquqi sistemin xüsusiyyətlərini, dövlət idarəçiliyinin təşkilini, texniki inkişaf səviyyəsini əks etdirən xüsusi tənzimləmə modelləri vardır. Bununla belə, həmin ölkələrin əksəriyyətində texniki tənzimləmə sahəsində məcəllələşən vahid kompleks aktlar mövcud deyildir və bu sfera çoxsaylı, əsasən də pərakəndə qanunvericilik aktlarının predmetidir. Yalnız iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində və ya texniki sahələrdə müvafiq sistemləşdirilmiş aktlar fəaliyyət göstərməkdədir. Bəzi ölkələrdə “çərçivə” qanunu texniki tənzimləmələrin hazırlanmasını hökumətə deyil, birbaşa müəyyən nazirlik və idarələrə həvalə edir. Bir özəllik də vardır ki, dünya dövlətlərinin əksəriyyətində texniki tənzimləmə parlament tərəfindən deyil, hökumət və ya müvafiq sahə idarəetmə orqanları tərəfindən həyata keçirilir və bu funksiya nümayəndə qaydada onlara ötürülür [3, 6, s.123-127].

Federativ dövlətlərin əksəriyyətində federasiyalar və federasiya subyektləri (“milli” və “regional” texniki rəqlamentlər) olmaqla iki səviyyəli texniki tənzimləmə sistemi mövcuddur. Onlar bir-birini tamamlayır və tez-tez rəqabətə çıxırlar. Aralarında da demək olar ki, heç bir dəqiq hədd də mövcud deyildir və burada hüquqi tənzimləmə sferası əsasən empirik yolla müəyyən edilir [6, 12].

Bir sıra ölkələrdə bir qayda olaraq, texniki tənzimləmə üçpilləli modeldə qurulur. Birinci mərhələdə hökumət bu və ya digər texniki sferada tənzimləmənin təmin edilməsini nəzərdə tutan “çərçivə” qanunu qəbul edir. İkinci mərhələdə hökumət aidiyyəti nazirlik və ya qurumda müvafiq texniki rəqlamentin işlənməsi öhdəliyi ilə bağlı qərar verir. Üçüncü mərhələdə həvalə edilmiş bu funksiyalar aidiyyəti nazirlik və ya qurum tərəfindən reallaşdırılır [12].

Texniki tənzimləmə institutu təcrübəsi haqqında danışıldıqda, onun başlıca elementi olan texniki rəqlamentlərlə bağlı özəlliklərə də baxılmalıdır. Qeyd olunmalıdır ki, texniki rəqlamentlər normativ aktların iyerarxiyasının aşağı pilləsində dayanır. Bir qayda olaraq, onlar ümumi hüquq normalarını özündə saxlamırlar və qüvvədə olan qanunvericiliyə (qanunvericilik aktlarına və hökumət aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi) yenidən baxılmasını tələb etməirlər. Beynəlxalq təcrübədə texniki rəqlamentlər əsasən iki model üzrə qurulur. Birinci model standartları ehtiva edir. Bu modelə ətraflı texniki təsvirlər (spesifikasiyalar), məhsulların (xidmətlərin) müəyyən edilmiş standartlara uyğunluğunu təmin edən orqanların sisteminin yaradılması səciyyəvidir. İkinci direktivin modelində əsasən texniki həllərin prinsipləri və

gözlənilən nəticələr və məhsulun (xidmətlərin) təhlükəsizliyinə tələblər formalaşdırılır. Son illərdə ikinci model daha çox istifadə olunur. Bu model bir neçə üstünlükləri özündə birləşdirir [5, 8]. Bunlar sırasında az əməktutumlu işləmə və razılaşdırma prosesi, texniki rəqlamentlərinin texnika və texnologiyaların yenilənməsinin davamlı prosesinə uyğunlaşdırmağa imkan verən geniş çevikli və məsuliyyət tədbirlərini qoruyan böyük fəaliyyət azadlığını göstərmək olar. Həmçinin Avropa İttifaqının direktivləri əsasında texniki rəqlamentlərin hazırlanması və qəbulu zamanı respublikanın istehsal müəssisələrinin texnoloji və texniki imkanlarının nəzərə alınması da mühüm amildir. Belə ki, yüksək texnoloji imkanlara malik Avropa istehsalçısına qoyulan tələblərin qəflətən uzun müddət keçmiş SSRİ və hazırkı Rusiya Federasiyasının "QOST" standartları əsasında məhsul istehsal edən yerli istehsalçıya tətbiqi ona ciddi problemlər yarada bilər. Bu kontekstdə texniki rəqlamentlərin hazırlanması zamanı ictimai müzakirələrin aparılması, ümumilikdə məsələyə hüquqi və fiziki şəxslərin əsaslandırılmış təkliflərinin nəzərə alınması da öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır.

Bir çox ölkələrdə ayrı-ayrı texniki rəqlamentlər mal və xidmət istehsalçıları assosiasiyaları tərəfindən hazırlanır və müvafiq inzibati orqanlar tərəfindən təsdiq edilir. Bununla belə, texniki rəqlamentlərin işlənməsi zamanı müvafiq təşkilatlar (Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı - İSO, Beynəlxalq Elektrotexniki Komissiyası - İEC, Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqı - İTU və s.) tərəfindən hazırlanmış beynəlxalq standartların tələbləri də nəzərə alınır. Bəzi hallarda analoji təşkilatlar regional birliklər çərçivəsində (Avropa İttifaqı - Aİ-də Avropa Standartlaşdırma Komitəsi - CEN, Elektrotexnikada standartlaşdırma üzrə Avropa Komitəsi - CENELEC, Avropa Telekommunikasiya Standartları İnstitutu - ETSİ və digərlərdə) yaradılır. Bir sıra dövlətlərdə texniki rəqlamentlərin işlənilib hazırlanarkən maraqlı tərəflərin, o cümlədən digər nazirlik və idarələrin, həmçinin müəssisələrin onların təsiri altına düşəcək fikirlərinin müəyyən olunması mütləq tətbiqi xarakter daşıyır. Bir vacib xüsusiyyət də odur ki, "milli" texniki rəqlamentlər əsasən iri Trans Milli Korporasiyalar - TMK-lar tərəfindən qəbul edilən "korporativ" texniki rəqlamentlərlə tamamlanır. Buna nümunə olaraq "Simens" konsernini göstərmək olar. Belə ki, həmin TMK bu kimi fəaliyyətləri hazırladığı "Standartlaşdırma, texniki tənzimləmə və uyğunluğun qiymətləndirilməsi: əsas prinsiplər" adlı sənəd üzərində qurur. Beynəlxalq təcrübədə bir çox ölkələrdə öz qanunvericiliyində beynəlxalq standartları inkorporasiya edən (özünə birləşdirir) və ya digər ölkələrin texniki rəqlamentlərini mənimsəyən hallara da rast gəlinir. Bu sırada liderliyi bir çox Latın Amerikasına ölkələrinə şamil etmək olar. Belə ki, onlar ABŞ nazirlikləri və departamentləri tərəfindən hazırlanmış və ya təsdiq edilmiş texniki rəqlamentləri götürmüş və istifadə etməkdədirlər [1, 7, 12, 16, 17].

Texniki tənzimləmə institutunun konkret olaraq ayrı-ayrı ölkələr palitrasına nəzər yetirərkən görürük ki, Rusiya Federasiyasında bu sferadakı əsas tələblər müvafiq qanunda və digər qanunverici aktlarda müəyyən olunmuş iki səviyyəli texniki tənzimləmə sistemi ilə həyata keçirilir. Onun reallaşması üsulları isə texniki rəqlamentlər və ayrı-ayrı nazirlik və təşkilatların tövsiyə məktubları vasitəsi ilə həyata keçirilir. Analoji yanaşma bir sıra ölkələrdə, o cümlədən Aİ və Müstəqi Dövlətlər Birliyi - MDB sistemində tətbiq olunur. Digər ölkələrdə, o cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatları - ABŞ və Çin Xalq Respublikası - ÇXR-də bir səviyyəli sistem işləyir və bu ölkələrdə texniki tənzimləmə məcburi xarakter daşıyır [2, 6, 7].

ABŞ-da və Kanadada texniki tənzimləmə ilə bağlı kompleks bir normativ aktlar mövcud deyildir. Bu ölkələrdə texniki rəqlamentlərin hazırlanması müvafiq federal nazirliklərə və idarələrə həvalə olunmuşdur. Bununla belə, ABŞ-da müvafiq texniki rəqlamentlər ayrı-ayrı ştatlar, Kanadada isə bir sıra əyalətlər tərəfindən də hazırlana bilər. Burada bir xüsusi məqam da vardır. Belə ki, ABŞ-da digər ölkələrdə qəbul edilən enerji standartları tanınmır. Eyni zamanda, idxal məhsulları federal və ştatların standartlarının müvafiq tələblərinə cavab verməlidir. Burada texniki tənzimləmə bir çox digər sferalarda da həyata keçirilir. Məsələn, yerin təkinin işlənməsi dağ-mədən və səhiyyə üzrə təhlükəsizlik administrasiyası və digər müvafiq nəzarət orqanları tərəfindən aparılır. Kanadada isə enerji, elektrik enerjisi təhlükəsizliyi, qaz istehlak avadanlıqları üzrə texniki rəqlamentlərin verilməsi ayrı-ayrı əyalətlərin səlahiyyətindədir.

Bundan başqa, texniki tənzimləmənin lazımı unifikasiyası Kanada qaz Assosiasiyası, Kanada Standartlar Assosiasiyası, bir sıra digər milli ictimai birliklər tərəfindən hazırlanmış standartlardan istifadə etməklə təmin olunur. Eyni zamanda, bütün əyalətlərdə Kanada Assosiasiyası tərəfindən hazırlanmış ölkə üzrə vahid elektrik məcəlləsi qəbul edilib. Enerji effektivliyi sahəsində texniki tənzimləmənin həyata keçirilməsi ölkənin Təbii Sərvətlər Nazirliyinə həvalə olunmuşdur. Onun səlahiyyətləri enerjiden səmərəli istifadə haqqında qanunun və bu təməldə qəbul edilmiş aktların müddəalarına əsaslanır. Bununla yanaşı, həmin nazirlik soyuducu qurğular, paltaryuyan və qabyuyan maşınlar, elektromotorlar və s. kimi avadanlıqların da effektivliyinin səviyyəsini müəyyən edir [6, 9, 11].

ABŞ-da texniki rəqlamentlərin hazırlanmasında maraqlı tərəflərin (digər nazirlik, idarə, müəssisə və s.) təsiri altına düşəcək fikirlərinin müəyyən olunması mütləqdir. Belə ki, burada texniki rəqlamentlərin hazırlanması İnzibati prosedur qaydaları haqqında qanunla müəyyən edilmiş ümumi normalar çərçivəsində həyata keçirilməlidir. Məsələn, müvafiq qurumlar "Federal recister"də normativ aktların layihələrinin, o cümlədən texniki rəqlamentlərin hazırlanması haqqında informasiyaları dərc etməlidirlər. Maraqlı tərəf olan müəssisə və təşkilatlar isə nəşr olunan layihələrə dair təklif və şərhlər verə və ictimai dinləmələrdə iştirak edə bilirlər. Normativ aktlar qəbul edildikdən otuz gündən gec olmayaraq qüvvəyə minə bilər. Bu analoji prosedur bir çox digər ölkələrdə - Almaniya Federativ Respublikası - AFR, Böyük Britaniya, Kanada, İsveç, Norveç, Danimarka və sairə təyin olunur [6, 11].

ABŞ və Kanadadan, həmçinin Amerikanın digər ölkələrindən fərqli olaraq, Aİ çərçivəsində ümumavropa və milli texniki tənzimləmə sistemləri mərkəzləşdirilmişdir. Belə ki, Aİ səviyyəsində texniki tənzimləmə üç orqan CEN, CENELEC və ETSİ tərəfindən həyata keçirilir. Həmin orqanlar direktivlərin işlənilməsinə başladığında, üzv dövlətlərin texniki tənzimləmə orqanları öz (milli) standartlarının hazırlanmasını dayandırmalıdır. Ümumavropa texniki tənzimləmə orqanları tərəfindən hazırlanmış direktivlər milli standartlar üzərində üstünlüyə malikdirlər. Ümumavropa standartlarının olmaması halında milli standartlar yalnız onların yaradıldığı dövlətdə deyil, İttifaqın bütün digər dövlətlərində də tanınır. Milli səviyyədə texniki tənzimləmə sahəsində koordinasiya funksiyası AFR-də Almaniya Standartlaşdırma İnstitutu, Fransada Fransız Standartlaşdırma Assosiasiyası, Belçikada Belçika Standartlar İnstitutu, Danimarkada Danimarka Standartlaşdırma Assosiasiyası, İsveçdə İsveç Standartlaşdırma İnstitutu, Polşada Polşa Standartlaşdırma Komitəsi və s. tərəfindən həyata keçirilir. Aİ-ni tərk etmiş keçmiş üzv dövlət Böyük Britaniyada isə müvafiq funksiyalar Britaniya Standartlar İnstitutu tərəfindən aparılır. Müasir mərhələdə Aİ çərçivəsində həm köhnə "texniki spesifikasiyaların" sıxışdırılması, həm də ümumavropa texniki tənzimləməsinə düşən malların (xidmətlərin) dairəsinin genişləndirilməsi hesabına direktivlərin tətbiqi sahəsinin daha da genişləndirilməsi prosesi gedir. Aİ bir tərəfdən malların (xidmətlərin) direktivlərə uyğunluğuna nəzarət tədbirlərini nəzərdə tutur, digər tərəfdən isə onların pozulmasına görə məsuliyyət tədbirlərini müəyyən edir [12, 16].

Bir sıra Latın Amerikasını ölkələrində texniki tənzimləmə sahəsində kordinəedici (əlaqələndirici) funksiyalara malik xüsusi orqanlar yaradılmışdır. Braziliyada belə orqan olaraq Milli Metrologiya, Sənaye Məhsullarının Standartlaşdırılması və Keyfiyyəti İnstitutu, Argentinada Argentina Standartlaşdırma İnstitutu, Kostarikada İqtisadiyyat, Şənaye və Ticarət Nazirliyi çərçivəsində fəaliyyət göstərən Milli Norma və Standartların Təşkilatı, Panamada Ticarət və Sənaye Nazirliyi nəzdində Standartların və Sənaye Texnologiyalarının Baş Bürosu, Paraqvayda Milli Texnologiya və Standartlaşdırma İnstitutu çıxış edir. Bu ölkələrdə ayrı-ayrı məhsullar üzrə texniki rəqlamentlərin verilməsi aidiyyəti nazirliklər tərəfindən həyata keçirilir. Digər latın amerika dövlətləri olan Kolumbiya və Ekvadorda da bu münasibətlər analogiya təşkil edir. Vurğulandığı kimi bu ölkələrdə texniki rəqlamentləri ABŞ mənşəlidir [6, 10].

AZƏRBAYCANDA TEXNİKİ TƏNZİMLƏMƏNİN MÜASİR İNSİTUSİONAL SİSTEMİ

Müasir texniki tənzimləmə institutu həm qlobal çevrədə və həm də milli müstəvidə gənclik çağlarını yaşır. Bununla belə, tarixin bütün dövrlərində məhsul keyfiyyətinin ölçülməsində texniki tənzimləmə ilə bağlı əlamət və reallıqlar daim mövcud olmuşdur. Onun təkamülü daha çox əsas məqsəd və vəzifəsi eyni məhsullar üçün vahid normanı müəyyən etmək olan standartlaşma ilə əlaqəlikdə irəliləmişdir. Azərbaycan reallıqlarına da bu adekvat olmuşdur. Dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra respublikada müvafiq siyasət Nazirlər Kabineti tərkibində fəaliyyət göstərən Standartlaşdırma və Metrologiya Mərkəzi tərəfindən aparılmışdır. Bu sahədə köklü dəyişiklikləri təmin edən fəaliyyətlər isə ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlı olmuşdur. Belə ki, onun tərəfindən imzalanmış Fərmanla 2001-ci ildə Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyi yaradılmışdır. 2008-ci ildə isə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Dövlət Agentliyinin bazasında standartlaşdırma, metrologiya, uyğunluğun qiymətləndirilməsi, akkreditasiya, keyfiyyətin idarə edilməsi və sənaye mülkiyyəti obyektlərinin mühafizəsi sahələrində dövlət siyasətini və tənzimləməsini həyata keçirən - Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır [1].

2012-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi yanında Texniki Tənzimləmə və Standartlaşdırma üzrə Dövlət Nəzarəti Xidməti, Dövlət Metrologiya Xidməti, Dövlət Akkreditasiya Xidməti və 2013-cü ildə isə Azərbaycan Standartlaşdırma və Sertifikatlaşdırma İnstitutu yaradılmışdır [14, 18].

Sonrakı inkişaf mərhələsində, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin idarəçiliyində "Azərbaycan Standartlaşdırma İnstitutu", "Azərbaycan Metrologiya İnstitutu" və "Azərbaycan Akkreditasiya Mərkəzi" adlı publik hüquqi şəxslər - PNŞ-lər yaradılmışdır. Həmin Fərmanla bu PHŞ-lərin saxlanması xərclərinin mənbəyi olaraq fəaliyyətindən əldə etdiyi gəlirlər, o cümlədən aldıkları kreditlər, qrantlar, texniki yardımlar hesabına təmin edilməsi müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə 2018-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi ləğv edilmiş, yuxarıda qeyd edilən PHŞ-lər həmin yeni yaradılan, mərkəzi icra hakimiyyəti statusuna malik Antiinhisar və İstehlak Bazarına Nəzarət Dövlət Agentliyinin idarəçiliyinə verilmişdir. Qeyd olunmalıdır ki, əvvəllər Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi yanında "Texniki Tənzimləmə və Standartlaşdırma üzrə Dövlət Nəzarəti Xidməti" texniki tənzimləmə məsələləri ilə məşğul olmuşdur [14].

Hazırda qlobal çağırışlardan doğaraq və milli məhsul buraxılışının artırılması, ixrac potensialının möhkəmləndirilməsi və genişləndirilməsi istiqamətində "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə Strateji Yol Xəritələri"ni rəhbər tutaraq Azərbaycanda texniki tənzimləmə sistemində islahatlar daha da dərinləşir və bu istiqamətdə yeni qanunvericilik bazasının formalaşdırılması tədbirləri həyata keçirilir. Artıq biznes mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, rəqabətliyinin artırılması və istehlakçı hüquqlarının qorunması ilə əlaqədar 2019-cu ilin 30 sentyabrında "Texniki tənzimləmə haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu qəbul edilmişdir. Qanunun tətbiqi üzrə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən müvafiq Fərman imzalanmışdır [18].

Azərbaycanda texniki tənzimləmənin mövcud institusional sisteminin müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi və təkmilləşdirilməsi baxımdan bu Qanunun analitik təsvirinə zərurət vardır. Belə ki, "Texniki tənzimləmə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu özündə 18 maddədən ibarət 4 fəsili ehtiva edir. Birinci fəsildə Qanunda istifadə olunan əsas anlayışların mənalari, texniki tənzimləmənin məqsədləri və prinsipləri, texniki tənzimləmə sahəsində dövlətin vəzifələri və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və habelə Qanunun tətbiq dairəsi kimi maddələr (6 maddə) öz əksini tapmışdır [18]. İnsanların həyat və sağlamlığının,

ətraf mühitin, əmlakın və dövlətin maraqlarının mühafizəsinin təmin edilməsi, istehlakçıların hüquqlarının və qanuni maraqlarının müdafiəsi, ticarətdə texniki maneələrin aradan qaldırılması, malların rəqabət qabiliyyətliyinin artırılması, təbii ehtiyatlardan və enerji resurslarından səmərəli istifadənin təmin edilməsi texniki tənzimləmənin məqsədlərini ifadə edir. Qanunda texniki tənzimləmə sahəsində dövlətin vəzifələri kimi isə bu sferada dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi, texniki tənzimləmə sisteminin yaradılması və fəaliyyətinin təmin olunması, beynəlxalq əməkdaşlığın reallaşdırılması, texniki rəqlamentlərin qəbulu və təkmilləşdirilməsi, habelə uyğunluğu qiymətləndirən qurumların akkreditasiyasının təşkili və akkreditə edilmiş uyğunluğu qiymətləndirən qurumların fəaliyyətinə nəzarətin həyata keçirilməsi təsbitini tapır [18]. Qanunun tətbiq dairəsinə gəldikdə isə göstərilməlidir ki, bu Qanun müəyyən edilmiş hallarda və qaydada mallara, onlarla əlaqəli proseslərə və istehsal metodlarına, habelə həmin malların, onlarla əlaqəli proseslərin və istehsal metodlarının uyğunluğunun qiymətləndirilməsi üzrə fəaliyyətə şamil olunur. Digər tərəfdən isə o, “Standartlaşdırma haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq müəyyən edilən standartlaşdırma üzrə normativ sənədlərin könüllü tətbiqinə və onların əsasında aparılan uyğunluğun qiymətləndirilməsi fəaliyyətlərinə, insan sağlamlığını təhlükəli qidalardan, heyvan və insan sağlamlığını heyvan xəstəliklərindən və təhlükəli yemlərdən və bitki sağlamlığını zərərli orqanizmlərdən, həmçinin zərərvericilər nəticəsində yarana biləcək digər zərərdən qorumaq məqsədilə məhsullara, onlarla əlaqəli proseslərə və istehsal metodlarına müəyyən edilən məcburi tələblərə, habelə dövlətin təhlükəsizliyi və müdafiəsi ilə bağlı fəaliyyətin həyata keçirilməsi sahəsinə şamil edilmir [18]. Bundan başqa, Aİ-nin və qonşu ölkələrin texniki tənzimləmə sahəsində təcrübələrinə əsasən televiziya və radio xidmətləri, telekommunikasiya xidmətləri, investisiya xidmətləri, sığorta və təkrarsığorta xidmətləri, bank xidmətləri, pensiya fondlarına aid əməliyyatlar, təhsil standartları, mühasibat uçotu və auditorluq fəaliyyəti, qiymətləndirmə fəaliyyətinin standartları, qiymətli kağızlar üzrə proseslər, dövlət və bələdiyyə xidmətlərinin standartları, peşə standartları, əməyin mühafizəsi üzrə norma və qaydalar, sanitariya-epidemioloji tələblər (standartlar), ətraf mühitin mühafizəsinə aid tələblər, sənayenin, təhlükəli sənaye obyektlərinin, elektrik enerjisinin təhlükəsiz istifadə tələbləri, kosmik fəaliyyətin təhlükəsizliyinə dair tələblər, texniki tənzimləmənin şamil olunmadığı sahələrə aid edilir. O da nəzərə alınmalıdır ki, Ələt azad iqtisadi zonasında texniki tənzimləmə sahəsində münasibətlər “Ələt azad iqtisadi zonası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə uyğun olaraq tənzimlənir [17-18].

Daha bir xüsusi məqam da nəzərə alınmalıdır ki, müvafiq sahə üzrə texniki rəqlament qüvvəyə minənə qədər həmin sahə üzrə mövcud olan standartlar həm keyfiyyət və həm də təhlükəsizlik müddəalarını məcburi tələb kimi özündə saxlayır və ölkə ərazisində qüvvədədir. Həmin sahə üzrə texniki rəqlament qəbul edildikdən sonra bu standart yalnız keyfiyyət müddəalarını özündə etiva edir, sahənin təhlükəsizlik parametrləri qəbul edilmiş texniki rəqlamentlə tənzimlənir.

Qanunda texniki tənzimləmə sahəsində müvafiq qanunvericiliyin hüdudlarını əks etdirən maddə də yer almışdır. Burada göstərilir ki, “Texniki tənzimləmə sahəsində Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən, bu Qanundan, “Standartlaşdırma haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunundan və digər normativ hüquqi aktlardan ibarətdir” [14, 18].

Qanunun əsas leymotivini onun 2 və 3-cü fəsiləri əks etdirir. Burada texniki rəqlamentlərə dair tələblər və bu tələblər üzrə uyğunluğun qiymətləndirilməsi və həmçinin təsərrüfat subyektlərinə dair tələblərlə bağlı münasibətlərə yer verilmişdir.

Texniki rəqlamentlərə dair tələblər fəslə özündə 4 mühüm maddəni birləşdirir. Burada göstərilir ki, texniki rəqlament üzrə məcburi tələblər malların, onlarla əlaqəli proseslərin və istehsal metodlarının təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə məhdudlaşır [18]. Bu isə o deməkdir ki, texniki rəqlamentlər hüdudlara malikdir və onlar yalnız məcburi tələbləri özündə əks etdirir.

Digər tərəfdən milli texniki rəqlamentlər qanunvericiliyin tələbləri ilə yanaşı, beynəlxalq standartlar və ya onların müvafiq hissələri nəzərə alınmaqla hazırlanmalıdır. Onların hazırlanması zamanı regional, dövlətlərarası və xarici dövlətlərin texniki rəqlamentləri, standartları və texniki tənzimləmə obyektlərinə olan tələbləri müəyyənləşdirən digər normativ sənədlərdən də istifadə oluna bilər. Burada xüsusi bir hal da mövcuddur. Belə ki, texniki rəqlamentlər beynəlxalq ticarət üçün lüzumsuz maneələr yartamamalı və ya belə nəticələrə səbəb ola biləcək şəkildə hazırlanmamalıdır. Onlar həmçinin Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq, ölkə ərazisinə idxal edilən mallara tətbiq edilən rejimin yerli və ya digər ölkə mənşəli oxşar mallara tətbiq edilən rejimlə eyniliyini təmin edən formada tərtib edilməlidir [18]. Qanunun bu fəslində texniki rəqlamentlərin qüvvəyə minməsi, strukturu və məzmununa dair tələblər, istinad edilmiş standartlar və texniki şərtlər və habelə beynəlxalq, regional, dövlətlərarası və xarici dövlətlərin texniki rəqlamentlərinin qəbul edilməsi ilə bağlı müddəalar da öz əksini tapmışdır. Burada texniki rəqlamentdə müəyyən edilmiş əsas tələblərin təmin olunması məqsədilə istinad edilmiş standartların siyahısının təsdiqi və onların rəsmi internet saytında yerləşdirilməsi üzrə də tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur [14]. Vurğulanmalıdır ki, Qanunla qeyri-qida məhsullarına müvafiq texniki rəqlamentlərin tətbiqi dövlət tərəfindən müəyyənləşdiriləcəkdir. Bu isə öz növbəsində keçmiş SSRİ-nin, hazırkı Rusiya Federasiyasının "QOST" standartlarının texniki rəqlamentlərlə əvəz olunmasına zəmin yaradacaqdır. Reallıq belədir ki, "QOST" standartlarının tələblərinə uyğun malın hazırlanmasında yenilikçi yanaşmanın tətbiq olunması mümkünsüzdür. Texniki rəqlamentlərlə isə məhsulun hazırlanmasında yeni innovativ yanaşma asanlaşacaq, istifadə edilən xammalın digər xammalla rahat əvəz edilməsi mümkün olacaqdır. Digər tərəfdən Azərbaycan istehlakçısı ilə AI məkanında yaşayan şəxsin istehlak edəcəyi məhsulun standartlarında fərq qalmayacaqdır. Yəni bu məkanda qeyri-qida təyinatlı məhsulun keyfiyyət və standartı ilə Azərbaycan vətəndaşının istehlak etdiyi məhsula yanaşma eynilik təşkil edəcəkdir. Belə vəziyyət isə istehlakçı hüquqlarının qorunması mükəmməliyini təmin edəcək, milli və yerli məhsullara inamı daha da artıracaqdır. Bu o deməkdir ki, Azərbaycan sahibkarının istehsal etdiyi qeyri-qida malları AI-də istehsal olunan mallarla eyni uyğunluq səviyyəsinə malik olacaqdır.

Təsərrüfat subyektlərinə dair ümumi tələblərlə bağlı maddələrə nəzər yetirdikdə görərik ki, prosedura uyğun olaraq, istehsalçı hələ istehsal mərhələsində, əmtələri realizə edilməzdən və ya istismara verilməzdən əvvəl malın, onunla əlaqəli prosesin və istehsal metodunun uyğunluğunun qiymətləndirilməsini təmin etməlidir. Xaricdə olan istehsalçılar Azərbaycanda malların uyğunluğunun qiymətləndirilməsi ilə bağlı tələblərə riayət olunması üzrə işləri səlahiyyət verdikləri şəxsə və ya şəxslərə həvalə edə bilərlər. Burada vacib məqamlardan biri də odur ki, qanunun və texniki rəqlamentlərin tələblərinə uyğun olmayan və ya texniki rəqlamentdə nəzərdə tutulmuş üsulla uyğunluğu qiymətləndirilməmiş malları istehsal etmək, satmaq, idxal etmək və ya istifadə etmək qadağandır [18].

Qanunun sonuncu 4-cü fəslə yekun müddəaları əks etdirir. Burada göstərilir ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq, texniki tənzimləmə sahəsində bildiriş və məlumatların verilməsini təmin etmək məqsədi ilə dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına maliyyələşən Məlumat mərkəzi təsis edilir. Həmin mərkəz isə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq ölkə xaricindəki aidiyyəti orqanlara texniki rəqlamentlərin və uyğunluğun qiymətləndirilməsi prosedurlarının layihələri və təklif olunan dəyişikliklər haqqında bildirişlərin, hazırlanmış texniki rəqlamentlərin, standartların və uyğunluğun qiymətləndirilməsi prosedurlarının layihələrinə dair rəyin verilməsini təşkil edir. Habelə, Azərbaycanın üzv olduğu regional standartlaşdırma təşkilatları və respublikanın standartlaşdırma, uyğunluğun qiymətləndirilməsi və akkreditasiya üzrə tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr barədə məlumatların verilməsi, xarici texniki rəqlament, uyğunluğun qiymətləndirilməsi prosedurları və xarici ölkələrə məxsus milli standart layihələrinə dair ölkənin müvafiq qurumlarına məlumatın verilməsini də təmin edir. Bu fəsilə həmçinin Qanunun və texniki rəqlamentlərin tələblərinin pozulmasına görə məsuliyyət və onun

qüvvəyə minməsi ilə əlaqədar tədbirlər barədə də müddəalara yer verilmişdir [18].

“Texniki tənzimləmə haqqında” Qanununun tətbiqi ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanında Qanunun bir sıra maddələrində müvafiq icra hakimiyyəti orqanının səlahiyyətlərinə aid edilən məsələlərin kim tərəfindən həyata keçiriləcəyi və habelə texniki rəqlamentlərin hazırlanması, ekspertizası, qəbulu, onlarda dəyişikliklər edilməsi, uyğunluq sertifikatının və bəyannaməsinin formasının hazırlanması və onların reyestrlərinin aparılması, uyğunluq nişanının forması, uyğunluq nişanından istifadə, texniki rəqlamentlər üzrə xaricdə verilmiş uyğunluq sənədlərinin tanınması, istehlak bazarlarında texniki rəqlamentlərin tələblərinə uyğun olmayan mallara qarşı nəzarət tədbirlərinin görülməsi və məlumat mərkəzinin yaradılması ilə bağlı 7 qaydanın hazırlanması, həmçinin beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla, texniki tənzimləmənin tətbiq edilə bilinməyəcəyi sahələrin (halların) müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı təkliflərin hazırlanması tapşırıqları verilmişdir. Bundan başqa, burada Qanunun pozulmasına görə məsuliyyət növlərini müəyyən edən əlahidə bir Qanun layihəsinin hazırlanması və həmin Qanundan irəli gələn digər məsələlərin həlli ilə bağlı tapşırıqlar da nəzərdə tutulmuşdur [18].

“Texniki tənzimləmə haqqında” Qanunu ilə bağlı fikirlərimizi yekunlaşdırarkən bir məqamın da xüsusi qeyd olunmasına ehtiyac vardır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Ümumdünya Ticarət Təşkilatı - ÜTT-nin üzvü deyildir. Bunun da öz səbəbləri vardır. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev bu barədə demişdir “...nə üçün Azərbaycan Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmur? Bunun səbəbləri vardır və səbəblərdən ən birincisi yerli istehsalçının müdafiəsidir, Azərbaycan bazarının qorunmasıdır. Biz, ilk növbədə, öz fermerlərimizə, şirkətlərimizə şərait yaratmalıyıq. Yoxsa biz öz bazarımızı, necə deyərlər, açsaq və buraya keyfiyyətsiz, ucuz xarici məhsullar sərbəst şəkildə buraxılsa, o zaman yerli istehsal öləcəkdir, kəndli zərər çəkəcəkdir. Ona görə, biz buna getmirik. Mən bu gün də demək istəyirəm ki, Dünya Ticarət Təşkilatına üzv olacağıq, ancaq nə vaxt, onu biz bilirik. O vaxt ki, Azərbaycanda həm kənd təsərrüfatında, həm sənaye sahəsində ixracyönümlü məhsullar üstünlük təşkil edəcəkdir, o vaxt biz Dünya Ticarət Təşkilatına üzv olacağıq...” [13. 15]. Bu realıqdan çıxış edərək Qanunda ÜTT və həmçinin Aİ modeli üzrə mövcud prinsip və tələblər nəzərə alınıb. Ümumilkdə bütün bunlar nəticəvi olaraq insanların qeyri-qida sahəsinə məxsus olan mallarla təmasında sağlamlıq və təhlükəsizliyi təmin ediləcək, sahibkarlıq subyektləri arasında rəqabət güclənəcək, həmçinin enerji resursları və təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə daha da təkmilləşəcəkdir.

NƏTİCƏ

Texniki tənzimləmənin mahiyyəti, məzmunu, habelə onun iqtisadi təsir effektləri və perspektivliyi üzrə apardığımız təhlil və qiymətləndirmələr göstərir ki, o, geniş aspektdə məhsula olan tələblərin məcburi və könüllülük əsasında tətbiqinin müəyyənləşdirilməsi və uyğunluğun qiymətləndirilməsi sahəsində hüquqi münasibətləri reallaşdıraraq, iqtisadi inkişafa təkan verən yeni güclü bir institusional sistem olaraq çıxış edir. O, bir çox sahələrdə özünün reallaşma mexanizmi - texniki rəqlamentlərin köməyi ilə mövcud standartlardan preroqativlərini ayırmaq və həm də yeni strukturlu sistemlər yaratmaqla müstəqil tələbli iqtisadi alətə çevrilir.

Texniki tənzimləmə institutunun geniş təsisatlandırıldığı xarici ölkələrin təcrübəsi bu sistemdə müvafiq forma müxtəlifliyini ortaya qoyur. Həmin formaların keyfiyyət xarakteristikasına baxdıqda isə aşağıdakı əsas tendensiyaları ayırmaq mümkündür:

Əksər dünya dövlətlərində texniki tənzimləmə vahid kompleks aktları deyil, pərakəndə şəkildə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin qanunvericilik aktlarını ehtiva edir. Federativ dövlətlərin əksəriyyətində isə aralarında heç bir dəqiq hədd olmayan, lakin bir-birini tamamlayan, rəqabət yaradan və əsasən də empirik yolla müəyyən edilən milli və regional olmaqla ikili səviyyəli texniki tənzimləmə sistemi mövcuddur;

Bir qayda olaraq, bir sıra ölkələr texniki tənzimləmə sistemini “çərçivə” qanununun qəbulu, aidiyyəti mərkəzi dövlət qurumları tərəfindən texniki rəqlamentlərin işlənməsi və reallaşdırılması çevrəsində üçpilləli model üzərində, digərləri isə əlaqələndirici funksiyalara

malik xüsusi orqanlar - institutlar yaratmaqla təmin edirlər. Bəzi hallarda bu sistem regional birliklər çərçivəsində qurulur;

Ayrı-ayrı texniki rəqlamentlərin mal və xidmət istehsalçıları assosiasiyalarda hazırlanaraq müvafiq inzibati orqanlar tərəfindən təsdiq olunan və həmçinin "milli" texniki rəqlamentlərin TMK-lar tərəfindən qəbul edilən "korporativ" texniki rəqlamentlərlə tamamlandırılan ölkələr qrupu da mövcuddur. Ölkələr də vardır ki, onlar digərlərinin texniki rəqlamentlərini inkorporasiya edərək özünüküləşdirmişdir. Bütün hallarda texniki rəqlamentlərin işlənməsi zamanı müvafiq sahəvi beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən hazırlanmış standartların tələbləri nəzərə alınır.

Bununla belə, qeyd olunmalıdır ki, ayrı-ayrı ölkələrdə texniki tənzimləmələr, standartlar və uyğunluğun qiymətləndirilməsi prosedurlarının qəbul edilməsi həm də texniki baryerlər (manələr) yaradır. Ona görə də, bu sahədə mövcud sosial-iqtisadi inkişaf meyilləri, iqlim şəraiti, milli ənənələr, zövq yanaşmaları və s. bu kimi vəziyyətlər həmin ölkələrdə formalaşdırılan rəqlamentləri, standartları və prosedurları fərqli şərtləndirə bilər.

Yeni inkişaf pilləsinə qədəm qoymuş texniki tənzimləmə institutunun Azərbaycan Respublikasında da qəti qərarlaşması bir dövlət prioriteti kimi çoxsaylı vəzifələri qarşıda qoyur. Bu istiqamətdə artıq müvafiq normativ bazanın formalaşdığını, çərçivə qanununun və digər hüquqi aktların qəbul edildiyini nəzərə alaraq, tezliklə sahəvi texniki rəqlamentlərin hazırlanması mərhələsinə keçid edilməlidir. Bu işlərin koordinasiya və səmərəli aparılmasında isə əlahiddə konsepsiyanın, həmçinin müvafiq dövlət proqramının da hazırlanmasına böyük zərurət vardır. Həmin konsepsiya işlənərkən isə ölkənin artan potensialı, inkişaf meyilləri, sosial-iqtisadi və coğrafi parametrləri, istehsal münasibətləri, xarici əlaqələr sferası və bütün sahələrdə aparılan islahatlar strategiyası ilə bağlı çoxsaylı adekvat amillər nəzərə alınmalı və o ümümsistem xarakteri daşıyaraq iqtisadiyyatın digər alt sahələrini də genişliklə əhatə etməlidir. Eyni zamanda, bu işlər dövlət orqanlarının və şirkətlərin maraq balansı və tərəfdaşlığı üzərində qurulmalı, dəqiq mexanizmlər və xüsusi müvafiq koordinasiya qurumu ("delivery unit") tərəfindən nizamlanmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qafarov A.M. Metrologiya, standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma. Ali Texniki Məktəblər üçün dərslik. Bakı: 2012, 525 s.
2. Okrepilov V.V. Economics of quality for sustainable development. St.Petersburg, Publishing House of Peter the Great St. Petersburg Polytechnical University, 2015, 302 p.
3. Ragnar Nurkse: Trade and Development. London-New York: 2009, p. 504.
4. Голуб О.В. Стандартизация, метрология и сертификация. Новосибирск: Сиб. унив. изд-во, 2009, 335 с.
5. Джуран Дж. Качество в истории цивилизации. Эволюция, тенденции и перспективы управления качеством. В 3-х томах. М.: Стандарты и качество. 2015.
6. Лафитский В.И. и др. М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве РФ: ИНФРА-М, 2014, 245 с.
7. Матушкина И.Ю., Онищенко Л.А. Техническое регулирование: технические регламенты и стандартизация. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2018, 208 с.
8. Назаров В.Н., Карабегов М.А., Мамедов Р.К. Основы метрологии и технического регулирования. СПб: СПбГУ ИТМО, 2008, 110 с.
9. Техническое регулирование (под. ред. В.Г.Версана, Г.И.Элькина). М.: Экономика, 2008, 678 с.
10. Цапко Е.А. Основы технического регулирования. Томск: Изд-во Томского политехнического университета, 2013, 287 с.

11. <https://www.smolnews.ru/news/425791> - Ю.В.Наторова. Техническое регулирование в зарубежных странах: основы и принципы.
12. <https://cyberleninka.ru/article/n/tehnicheskoe-regulirovanie-v-zarubezhnyh-stranah/viewer> - Лафитский В.И. Техническое регулирования в зарубежных странах
13. Dünya Ticarət Təşkilatı.
14. www.economy.gov.az - Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi
15. www.elshanhajizadeh.com - prof. Elşən Hacızadənin saytı
16. www.europa.eu.int - EU - Avropa İttifaqı
17. www.itu.int- Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqı
18. www.e-qanun.az. - Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktları.

SYSTEM OF TECHNICAL REGULATION: ECONOMIC IMPACT EFFECTS AND PERSPECTIVE DEVELOPMENT TRENDS

Nurlan HAJIZADEH

ABSTRACT

As a result of the impact of global challenges, the role and importance of the technical regulation system, which is among the modern tools and tools that stimulate economic development, is increasing. The reality is that effective technical regulation provides Gross domestic product - GDP growth in greater volumes than tariff regulation. Taking this into account, the leading developed countries create their own Institute of technical regulation, optimize and develop it. The definitive formation of the Institute of technical regulation in the Republic of Azerbaijan is also a state priority. Despite the creation of the relevant regulatory and legal framework in this direction, it is necessary to move to the stage of preparation of technical regulations, which are a regulatory mechanism in various areas. Based on all these, the article reflects the essence and quality characteristics of the Institute of technical regulation, study of the legislative practice of foreign countries in this sphere, as well as analysis and research on the current state of the institutional system of technical regulation in Azerbaijan, and relevant proposals were put forward.

Key words: *economic development, technical regulation, standardization, certification, conformity assessment.*